

La tristesa d'Anarene (i III).

Artà, 1984: disset anys de soledat

Gabriel Genovart

El dia 29 de juny de mil nou-cents vuitanta-quatre, per mor d'un desgraciat accident (o a causa tal vegada d'una imprudència imperdonable) es calà foc el vell i bell Teatre Principal del meu poble. En poc menys d'una hora, els artanencs, plens de consternació (n'hi hagué molts que ploraren), varen contemplar impotents com les flames implacables devoraven en un no res el que havia estat al llarg de tres quarts de segle el recinte d'innumerables funcions teatrals i d'un sens fi de sessions cinematogràfiques. I va ser com si els records de centenars de tardes i nits de tremor de bambolines i fulgors de *candilejas*, de milers de tardes i nits de somnis de cine, cremassin a la focatèria immensa. Els qui el coneixien millor, actors que hi havien actuat (com per exemple aquest irreplicable artanenc i home de teatre que és Serafi Guiscafrè), diuen que aquell lloc tenia ànima i una màgia indefinible. Potser aqueixa part de l'ànima de les persones que s'enganxa als llocs i als objectes que s'han estimat especialment; potser aquesta màgia que, misteriosament, només atorguen les muses als recintes destinats a ser els espais sagrats de la il·lusió, de les ficcions i dels somnis. I aquella màgia i aquella ànima, que ja eren part indeleble de l'ànima col·lectiva del poble, cremaren

també en un instant la tarda infausta d'aquell dia de juny.

Desaparegut pocs anys enrere l'humil cine Oasis, el vell Principal, que datava de 1910, era l'únic que ens quedava; i el seu incendi va suposar que s'interrompés indefinidament la possibilitat de veure a Artà teatre en condicions i la pràctica desaparició del cinema com a espectacle. Tot contemplant les ruïnes encara fumejants, vaig recordar el desolat darrer pla de *The last picture show*. Tota la tristesa d'Anarene era present allà, a davant meu; i vaig sentir que quelcom de mi mateix, en especial de la meua infància (les mil i una tardes de diumenges de cine...), romania entre aquelles cendres: els mites i els somnis d'un temps de minyonia que em semblà en aquell moment més perdut i més desfet del que mai m'ho havia semblat.

Amb la mort del Principal va ser també com si morissin definitivament tots els altres recintes i salons —tan humils, la majoria— que havien jalonat a Artà la història de l'espectacle teatral, cinematogràfic i de *varietés* al llarg gairebé d'una centúria: el Teatre Guiscafrè, el teatret de Can Mas, el cinema de la Congregació (ubicat just en els baixos de la sagristia parroquial), el Cañaveral i el Victòria (que foren dos cinemes d'estiu, a l'aire lliure), el Saló Joventut Seràfica i l'Oasis Cinema, de tots els quals el teatre cremat n'havia restat únic hereu i últim representant. Tota una petita i en-

tranyable història bellament contada per Jaume Casellas Flaquer a les pàgines del *Bellpuig*, la veterana publicació local artanenca.⁶

La tristesa d'Anarene és la tristesa de tants de cinemes que moriren i de la impotència, la resignació o la indiferència amb què les gents contemplaren, en molts de casos, aquesta desaparició. La tristesa d'Anarene és la de la mort d'aquell tren d'il·lusió i de fantasia que passava puntualment tots els dissabtes i diumenges d'hivern pel meu poble —i si l'anyada havia estat abundosa i generós l'esplet d'ametlles, també ho feia els dijous, excepcionalment—, en aquella Mallorca rural, agrícola, tradicional i parsimoniosa, avui tan perduda i esbucada com els meus anys infantils. I alhora que desapareixien les velles sales dels pobles, que venien a ser com les estacions d'aquell "tren dels somnis" que era el cinematògraf, anaven morint, gairebé simultàniament, com si tot formàs part aquí també d'una mateixa agonia, els inoblidables ferrocarrils que ens havien unit durant dècades amb altres localitats i amb la capital de l'illa, en un temps en què, com diria el meu amic Cristòfol Carrió, Ciutat, encara, "queia enfora".⁷ I les velles estacions fèrries es clausuraven així com anaven tancant les sales de teatre i de cinema. El temps de la bellesa havia passat. Havíem *progressat* molt i tot allò ja no interessava. Quan ens vol-

Els palaus de cinema a l'època daurada:
l'Astòria de Brixton (EUA).

Probablement, la diferència fonamental entre aquell temps presidit pel cinema com a l'entreteniment audiovisual preferit pel cor de les masses i els temps actuals presidits per la televisió és aquesta: tot, o quasi tot, el cine de l'època clàssica era enormement educatiu...

guérem donar compte, tots els trens de la il·lusió havien mort en un curt espai de temps. I, en lloc seu, arribaren els televisors i els cotxes. Molts televisors i molts de cotxes. I molts de turistes i hotels. Mallorca, definitivament, havia canviat. Havia canviat en tot, pràcticament. En els seus hàbits, en els seus usos, en els seus costums..., però, sobretot, en el seu sistema de valors. I era tot un món el que s'esfondrava.

Probablement, la diferència fonamental entre aquell temps presidit pel cinema com a l'entreteniment audiovisual preferit pel cor de les masses i els temps actuals presidits per la televisió és aquesta: tot, o quasi tot, el cine de l'època clàssica era enormement educatiu i certificava a la perfecció aquell judici de Julián Marías que el cinema ha estat "la gran potència educadora del segle XX"; la televisió, en canvi, sobretot la televisió d'aquests darrers anys marcats pel signe de la *telebasura*, és un focus permanent de deseducació i degradació.

I és el cas que la televisió no sempre ha estat, ni prop fer-hi, l'esguerro que és avui. La televisió espanyola, en els seus vint-i-cinc o trenta primers anys de vida, va ser una televisió molt digna, que, més que competir amb el cinema, el complementava perfectament. En especial aquella "tele" inoblidable dels darrers anys cinquanta, de tota la dècada dels seixanta i de principis dels setanta que Fernando Savater, en el seu llibre *Mira por dónde*, evoca en el capítol titulat "La televisión como inocencia". La televisió de sèries tan admirables (en capítols sovint realitzats per extraordinaris "directors artesans" procedents de la gran sèrie B del cinema nord-americà) com van ser *Dimensión desconocida*, *Cinco dedos*, *Perry Mason*, *Investigador submarino*, *El Santo*, *Los intocables*, *El fugitivo*, *Bonanza*, *Los vengadores*, etc. ¿I què en direm de produccions espanyoles com les *Historias para no dormir* de Narciso Ibáñez Serrador, els documentals ecologistes de Rodríguez de la Fuente o *La cabina* d'Antonio Mercero? Aquella televisió, al marge de la seva manipulació com arma de propaganda política pel règim franquista —que, en tot cas, tampoc era superior a les manipulacions actuals per part del poders polítics (en plena democràcia!)—, complia molt satisfactòria-

ment, com havia fet la ràdio de la postguerra, les tres funcions bàsiques desitjables d'un mitjà de comunicació: entretenir, educar, informar. "Para mí—escriu Savater—, en aquellos tiernos años (tan duros a veces en su ternura, ay), fue otra forma de liberación y éxtasis, como los tebeos o los libros... o los sueños". Lluny de tot això, la televisió actual (dominada per la porqueria des de l'aparició de les cadenes privades), envileix, empobreix i embruteix. I fer la dignitat humana, com bona part del cinema d'aquestes darreres dècades, contaminat per l'"estètica" televisiva i la misèria moral d'uns programes caracteritzats per la barroeria i l'exaltació del materialisme i de l'hedonisme més grollers.

Per si no n'hi hagués prou amb tot l'anterior, cal afegir que la televisió ha pervertit també el bon gust tradicional del gran públic. Vegem-ne només un exemple: l'arribada de la televisió en color, percebuda inicialment com un *status simbol*—quan s'introduí a mitjans dels anys setanta en el mercat consumista espanyol, no tothom, efectivament, es podia permetre el luxe d'adquirir-ne un aparell—va provocar un rebuig despectiu vers la imatge en blanc i negre. El blanc i negre era "lleig" i "feia pobre", el blanc i negre era una cosa "del passat"; com més coloraines, millor. Molts de joves indocumentats pensen encara avui que també en el cinema, com a la televisió, hi hagué una època en què "tot era en blanc i negre", a la qual en va seguir una altra, més "perfeccionada", en què "tot era color". Fins i tot una locutora de televisió espanyola, glossant l'altra dia la figura de Marlene Dietrich, va ser capaç de dir que "era una actriu de quan el cine era encara en blanc i negre". Segurament ignorava que les experimentacions cromàtiques començaren ja a l'època muda del setè art, que les primeres pel·lícules plenament en color daten de la primera meitat dels anys trenta, que la imatge en blanc i negre i la imatge en color coexistiren en el cinema fins a principis dels setanta, que els millors realitzadors del setè art foren refractaris durant molt de temps a la fotografia en color perquè restava qualitat estètica i intensitat a la fotografia fílmica (fins que el color va anar revelant també, a poc a poc, les seves considerables pos-

sibilitats expressives), que en el global de la història del cine és encara molt superior el número d'obres mestres en blanc i negre que no pas en color i que fins i tot aquella Marlene Dietrich (que segons la locutora del telediari era "una actriu del blanc i negre") va ser la pro-

...que en el global de la història del cine és encara molt superior el número d'obres mestres en blanc i negre que no pas en color i que fins i tot aquella Marlene Dietrich (que segons la locutora del telediar era "una actriu del blanc i negre") va ser la protagonista d'una de les primeres pel·lícules en technicolor de la història (El jardín de Alá, de Richard Boleslawski l'any 1936) i de l'esplèndida Encubridora de Friz Lang l'any 1954

tagonista d'una de les primeres pel·lícules en technicolor de la història (El jardín de Alá, de Richard Boleslawski l'any 1936) i de l'esplèndida Encubridora de Friz Lang l'any 1954. Ho haurien de saber, tot això, aquests joves cultes, a vegades universitaris, que tornen l'entrada a la taquilla —en el Renoir de Palma, per exemple— quan adverteixen que la pel·lícula que han anat a veure és en blanc i negre; és a dir, rodada en una fotografia que ningú no els ha ensenyat a valorar. ¡Com es nota a faltar, a vegades, un mínim d'educació cinematogràfica a les escoles i els instituts! Nosaltres tampoc no la tinguérem, aquesta educació, a les aules; però el cinema mateix ens educava. Mai no vaig sentir a la meua infància que ningú menyspreàs una pel·lícula per fet de ser en blanc i negre. En tot cas, el color, especialment per als infants, podia suposar un atractiu addicional, però mai absolut ni definitiu. El que sobretot importava d'una pel·lícula era que fos o no fos bona. Que agradàs o no agradàs. Tota la resta tenia caràcter secundari.

Quan l'any 1984, en ple auge del vídeo i de la televisió en color, es cremà el Teatre Principal del meu poble, el blanc i negre ja havia desaparegut quasi del tot de les pantalles de cine. La televisió havia imposat la seva tirania policroma en el gust de la gent. Tot era en color —colors plans i almivarats, o cridaners com els dels anuncis i programes televisius—, però la qualitat de la programació cinematogràfica (plena de sexe i de violència i contemplada indiscriminadament per tots els públics, inclosos els infantils) que arribava fins Artà era de cada vegada més deplorable. Sobretot comparada amb la de dècades anteriors. El "cine com innocència" tanmateix ja havia deixat també d'existir i

el vell "tren de la fantasia" havia perdut gran part de la seva estela màgica. Però, al menys, encara arribava. Fins la tràgica tarda d'aquell dia de juny...

L'incendi del vell Principal va suposar una llarga absència de cinema i de teatre en un poble que al llarg del segle s'havia caracteritzat per la seva condició cinèfila i el seu acendrat amor a l'art de Talia; una absència que es veuria perllongada fins a l'any 2001 en què s'inaugurà l'esplèndida sala municipal de nova planta que porta per nom Teatre d'Artà. Foren disset anys, en total; disset anys llarguissims; disset anys... de soledat. Perquè, sense cinema i sense teatre, Artà no era del tot Artà. Ara en torna tenir, tant d'una cosa com de l'altra. Però la vella màgia d'aquell teatre desaparegut, ¿ha pogut, després de més de tres lustres, ser recuperada?

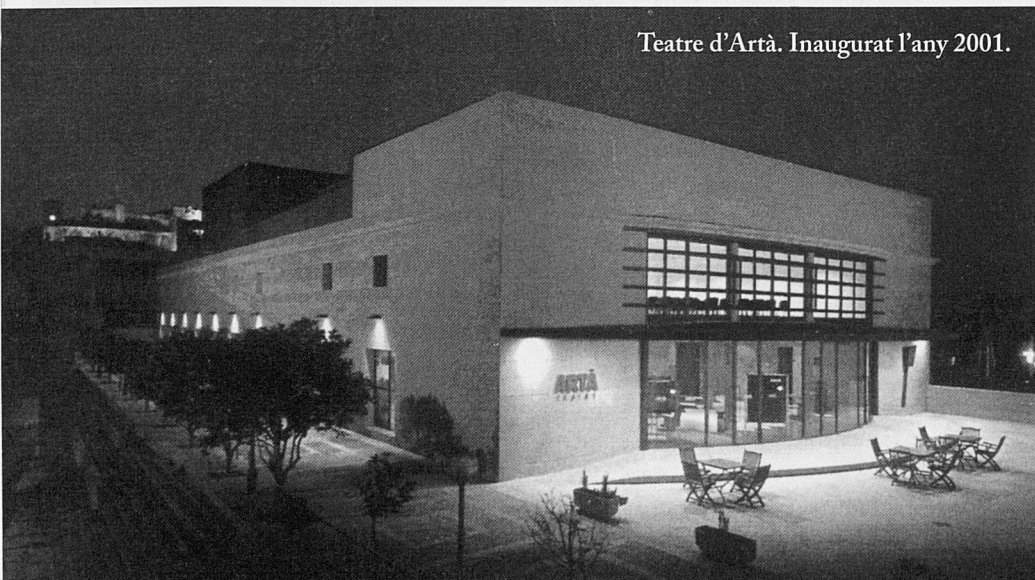
¿Què es pot fer, si és que hi ha la possibilitat de fer alguna cosa, perquè el cinema recuperi la fascinació d'antany, el seu vell encant, part d'aquella bella innocència perduda? ¿Què es pot fer perquè sigui capaç de sobreviure a la caiguda de la fulla del calendari del nou-cents i perduri en els anys dos mil? Diu Alfonso Basallo: "*Humanismo, poesía. Magia, misterio. Eso era el cine. ¿Volverá a serlo? (...) Tal vez cuando el público reaccione, cambie de sensibilidad y exija calidad. Cuando las películas dejen de considerarse bic mac con pepinillo y mostaza. Cuando los guionistas tengan algo interesante que contar y lo cuenten bien, o sea, "con clase" —como dice Paul Newman en El buscavidas—. Cuando los directores comprendan que el cine, como la estatua de aquel halcón que hizo perder la cabeza a varios hombres y a una mujer, está hecho del mismo material que los sueños*".⁹ Per sort, de tant en tant es realitza qual-

que pel·lícula—molt poques—que compleix amb aquestes condicions. Però pot ser que, a més de pel·lícules de qualitat, calguin també sales d'exhibició "amb classe" i amb categoria. Com, per exemple, el nou Teatre d'Artà.

Temps enrere, quan el cine era l'únic que hi havia, la seva màgia s'imposava a les condicions de projecció més miserables. Bastava el misteri de la sala fosca, el raig de llum, la pantalla blanca... Victor Erice a *El espíritu de la colmena*, Giuseppe Tornatore a *Cinema Paradiso* i José Luis Garci a *You are the one* han mostrat aquesta fascinació del cinematògraf malgrat fos exhibit en les condicions més precàries. En els pobles, les pel·lícules arribaven tard, en còpies ratllades i sovint també amb talls. El públic consumia cacauets, caramels, galletes..., berenava a les sessions dels diumenges a la tarda, bevia gaseoses i feia comentaris en veu alta. Però l'encís del cinematògraf se sobreposava sempre a totes les deficiències i mancances de la seva exhibició; i àdhuc aquelles limitacions i aquella manera d'anar al cine tenien un encant irrepetible. Ara bé, si un al·lot de poble d'aquells anys tenia la ventura d'anar alguna dia a un cine de categoria d'una gran ciutat —i no en parlem si es tractava d'un d'aquells majestuosos "palaus de cinema" (tan diferents, ai, dels actuals multicines)—, allò sí que podia adquirir ja les proporcions d'una levitació i un èxtasi.

La primera vegada que vaig anar a un cine de Palma va ser a la Sala Augusta i jo tenia devers déu anys. La pel·lícula era *Demetrius y los gladiadores*, realitzada, com solemnement s'anunciava, amb la nova meravella del *cinemascope* i del "so estereofònic-magnètic" (que s'havia inaugurat feia poc amb *La túnica sagrada*). Estic per dir que va ser com una revelació, com l'experiència, quasi mística, del "cine total". Com el petit protagonista de *Días de radio* de Woody Allen la primera vegada que va anar al majestuós cinema del *Radio City Music Hall* de Nova York, jo també em vaig sentir aquell dia "com si estàs a la glòria". La Sala Augusta, gairebé "com el seu propi nom indicava", era aleshores un dels cinemes més distingits de Palma. Tot era elegància, categoria i classe. Ningú no menjava cacauets, ni bevia gaseosa, ni xerrava en veu alta; ni

Teatre d'Artà. Inaugurat l'any 2001.

tampoc es consumien com avui—de quina manera han canviat els temps!—crispets i Coca Cola. Abans de començar la projecció, com passava amb altres cines importants de “la capital” (el Born, el Palacio Avenida, la Sala Astoria...), la pantalla romanía coberta per un joc de cortines de vellut verd, talment si es preservàs quelcom sacrosant o misteriós: un espai d'iniciacions, un grial sagrat, una arca de l'aliança. La gent entrava i se seia en silenci, educadament, amb respecte; tot disposant-se a assistir a la projecció amb un recolliment quasi litúrgic, tal com corresponia a la categoria d'aquell lloc, que era aleshores un autèntic “temple del cine”.

L'inici de la projecció era tot un ritual. Així com la sala s'enfosquia lentament s'anaven descorrent a poc a poc les cortines de vellut per deixar a la vista un altre joc de cortines transparents de gassa blanca, sobre les quals es projectaven a l'instant les primeres imatges de la pel·lícula, que normalment corresponien al logotips de la productora (aquell dia, els reflectors de la Twenty Century Fox). A l'acte, eren els fins cortinatges blancs els que s'anaven retirant amb lentitud, en un gràcil desplaçament ondulatori, per deixar totalment descoberta, o *desvelada*, la pantalla enorme a la qual ja hi desfilaven els títols de crèdit, que donarien pas tot seguit a les seqüències inicials.

Quan, molt de temps després, en els meus anys d'estudiant de filosofia, vaig llegir per primera vegada el poema de Parmènides d'Elea sobre la veritat i el ser, em va acudir sobtadament a la memòria aquella tarda de la Sala Augusta. Conta el filòsof de l'antiga Grècia com fou arravatat per un carro estirat per dos fogosos corsers i guiat pels *heliades*, les “filles del Sol”, que *aparten els vels del seu rostre* i deixen a rere seu la morada de la nit. Les filles del Sol porten el filòsof a la regió celestial de la Deessa on, més enllà de les aparences dels sentits i de la vida vulgar, hom pot trobar-hi la realitat verdadera, en un trànsit de la fosca a la llum que Parmènides expressa amb una bella metàfora a la qual els vels que es van decantant signifiquen la *veritat*, entesa a Grècia com un *desvelar* o descobrir (*aleteia*). I aquella tarda de l'Augusta jo també vaig experimentar, com

pot fer-ho un al·lot de deu anys, la meua particular *aleteia*; perquè, més que no pas a la Roma imperial de Calígula de *Demetrius y los gladiadores*, on em vaig sentir realment transportat, com Parmènides d'Elea, va ser a la plenitud del *Ser...*, enllà la morada de la nit i les grisors de la vida ordinària. Sens dubte, la màgia del cinema era capaç de tot això.

Han passat, des d'aquell dia, moltes llunes, moltes pel·lícules, molts d'anys. I s'ha esdevingut també quelcom que, temps enrere, hauria resultat impensable: els trumfos han canviat. Avui, aquella elegant Sala Augusta de primer s'ha convertit en un de tants multicines de crispets i begudes de cola, i d'aquell ambient selecte i aquell senyoriu d'antany ja no en queda quasi res. En canvi, en el meu poble, el nou Teatre d'Artà, construït i administrat pel consistori municipal, és una sala que impressiona per la seva elegància i distinció; una sala a la qual no deixen que ningú hi entri begudes ni res de menjar i, quan hi ha sessions de cinema (que s'alternen amb representacions teatrals en el que és, avui per avui, un dels escenaris més ben dotats de condicions tècniques de tota Mallorca), uns cortinatges de vellut cobreixen també la pantalla abans d'iniciar-se la projecció. No hi han incorporat encara el segon joc de cortines de gasa; però esper que ho arribin a fer, qualche dia. Com en els vells temps dels cines de Palma amb categoria i *glamour*.

El dia set de juliol de 2001, després de disset anys sense cinema, es renuaren a Artà les projeccions cinematogràfiques. Malgrat jo hagués estat un dels artanencs que, per motius sentimentals, amb més vehemència s'havien significat per demanar la reconstrucció immediata, sobre el mateix solar en ruïnes, del vell Principal incendiat (més que

no pas envestir l'incert projecte d'aixecar-ne un de nou a un altre lloc, no se sabia quan), els gestors del nou Teatre volgueren que la primera sessió de cinema anàs precedida de la presentació, a la sala de conferències del mateix edifici, del meu llibre *La placenta dels somnis*,¹⁰ que just llavors s'acabava de publicar. Va ser tota una deferència i una gentilesa que no oblidaré. La pel·lícula escollida per a aquella *primera sessió* va ser *You are the one*, el bell i evocador film de José Luis Garci. Díficilment se n'hagués pogut elegir un altre que fos més escaient ni més apropiat.

Ningú mai no em tornarà el vell Teatre Principal, ni l'entranyable Oasis Cinema, ni tot allò que s'ha emportat el vent impassible del temps. Però aquest nou Teatre d'Artà ha aconseguit que sentís molt menys amargament la meua tristesa d'Anarene. I que em fos molt més suportable el buit que han deixat al cor totes les coses que han mort.

NOTES

(6) CASELLAS FLAQUER, J. “Història dels teatres artanencs”. *Bellpuig*, núms. 611 a 618, d'octubre de 1999 a febrer de 2000.

(7) CARRIÓ, C. *De quan Ciutat queia enfora*. Palma (Mallorca): Documenta Balear, 2003.

(8) SAVATER, F. *Mira por dónde*. Madrid: Taurus, 2003.

(9) BASALLO, A., ob. cit.

(10) GENOVART, G. *La placenta dels somnis. (Els mites, els contes i el cinema en la formació de l'afectivitat)*. Palma (Mallorca): Universitat de les Illes Balears (Institut de Ciències de l'Educació), 2001.

Teatre d'Artà (pati de butaques).

